

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи**

**Робота соціального педагога з дітьми-сиротами
в закладах загальної середньої освіти**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти—перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу, 401 групи
Щербан Анжеліка Ігорівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
асистент **Гуляєва М.М.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № від «__» _____ 2025 року
Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.*

АНОТАЦІЯ

Щербан А.І. Робота соціального педагога з дітьми-сиротами в закладах загальної середньої освіти. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2025.

У першому розділі кваліфікаційної роботи розкрито сутність та основні поняття соціально-педагогічної роботи, проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей-сиріт в Україні. Здійснено психолого-педагогічний аналіз особливостей розвитку та соціалізації дітей-сиріт шкільного віку.

В другому розділі визначено основні напрями, методи та форми роботи соціального педагога з цією категорією учнів, а також проблеми та труднощі, що виникають у процесі такої діяльності.

В роботі запропоновано шляхи оптимізації роботи соціального педагога з дітьми-сиротами, що включають практичні рекомендації.

Ключові слова: соціальний-педагог; діти-сироти; загальна середня освіта; заклад освіти; соціально-педагогічна діяльність; адаптація; педагогічна взаємодія; підтримка дитини.

ABSTRACT

Shcherban A.I. The Work of a Social Pedagogue with Orphaned Children in General Secondary Education Institutions. Qualification thesis for obtaining the first (bachelor's) level of higher education in specialty 231 "Social Work". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The first chapter of the qualification thesis reveals the essence and key concepts of socio-pedagogical work, and analyzes the legal and regulatory framework for the social protection of orphans in Ukraine. A psychological and pedagogical analysis of the development and socialization features of school-aged orphans is conducted.

The second chapter identifies the main directions, methods, and forms of work of the social pedagogue with this category of students, as well as the problems and difficulties encountered in the course of such activities.

The thesis proposes ways to optimize the work of the social pedagogue with orphaned children, including practical recommendations.

Keywords: social pedagogue; orphans; general secondary education; educational institution; socio-pedagogical activity; adaptation; pedagogical interaction; child support.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А.І. Щербан

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ	7
1.1. Сутність, основні поняття соціально-педагогічної роботи та теоретичні підходи до соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт	7
1.2. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей-сиріт в Україні	16
1.3. Психолого-педагогічні особливості розвитку та соціалізації дітей-сиріт шкільного віку	21
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	25
2.1. Основні напрями діяльності соціального педагога щодо підтримки дітей-сиріт в освітньому закладі	25
2.2. Методи та форми роботи соціального педагога з дітьми-сиротами	31
2.3. Проблеми та труднощі в роботі соціального педагога з дітьми-сиротами...	39
Висновки до другого розділу	43
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	53

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АІЕЛІ – Міжнародна асоціація соціальних педагогів (організація, що об'єднує окремих соціальних педагогів, їхні національні організації, пов'язані з ними робочі місця та навчальні заклади, які працюють над розвитком професії соціального педагога та основних принципів її практики).

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СППІ – соціально-педагогічна підтримка підлітків

.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Освіта – це трансформаційний процес, який виходить за рамки простого набуття знань, фундаментально змінюючи стосунки людини з собою, іншими та світом.

Соціально-педагогічна діяльність характеризує освітню сферу суспільства, реалізація якої спрямована на підтримку молодого покоління громадян у процесі їх соціалізації [10].

В суспільстві, що характеризується високою динамічністю соціальних процесів, міжособистісна взаємодія грає ключову роль успішної адаптації людини до довкілля. Вміння встановлювати та підтримувати конструктивні відносини з іншими людьми є важливим фактором соціалізації особистості, її психологічного благополуччя та успішності в різних сферах діяльності. У зв'язку з цим проблема формування міжособистісної взаємодії набуває особливої актуальності, особливо в контексті освітнього процесу, де відбувається становлення особистості та формування її соціальних навичок.

Сучасні соціально-економічні зміни негативно вплинули на сім'ю, що призвело до зростання кількості сімейних проблем і конфліктів. Це, у свою чергу, спричинило збільшення випадків біологічного та соціального сирітства. Економічні труднощі стали причиною появи великої кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування, так званих "соціальних" сиріт. Це явище продовжує поширюватися, до того ж, у суспільстві завжди існує певна кількість дітей-сиріт з різних причин.

Проблема сирітства та дітей, позбавлених батьківської опіки, є актуальною як в Україні, так і за кордоном, хоча в різних країнах і за різних обставин її вирішують по-різному. Особливо гостро вона стоїть зараз через втрату розуміння важливої ролі сім'ї у соціалізації дитини та її належному розвитку. Соціальне становище дитини також залежить від стосунків між батьками, між батьками та дітьми, а також з іншими членами родини. Заміна

рідної сім'ї вихованням у дитячому будинку чи інтернаті часто не забезпечує належної соціалізації та адаптації таких дітей. Тому, поряд з усиновленням, з'являються нові форми опіки. Це вимагає змін у функціях та обов'язках корекційних педагогів і соціальних працівників.

Сучасні корекційні педагоги повинні мати професійну підготовку, яка дозволить їм ефективно вирішувати абілітаційні, реабілітаційні, соціально-психологічні, корекційно-розвиткові та виховні проблеми навчання дітей з інтелектуальними порушеннями, зокрема сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Насамперед їм необхідно глибоко розуміти психофізичні особливості цієї категорії дітей [15].

Відповідно до державної програми реформування закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, Міністерство освіти і науки України працює над оновленням інтернатних закладів.

Ступінь дослідженості проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць та практичних рекомендацій щодо роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, як вітчизняних (Т.П. Троцюк, Н.М. Ісаєнко, О.В. Безпалько), так і зарубіжних авторів (Джон Боулбі (J. Bowlby), Майкл Раттер (M. Rutter), Естер Голдсміт (E. Goldsmith)), отримати цілісне уявлення про систему роботи з цією категорією дітей залишається складним завданням.

Потреба у всебічному дослідженні становлення та розвитку соціально-педагогічної діяльності зумовлена актуальністю подолання низки суперечностей між необхідністю прогнозування розвитку соціально-педагогічної діяльності та відсутністю наукового обґрунтування в історико-педагогічному ракурсі; необхідністю використання знань про соціально-педагогічну діяльність в освітньому процесі та неповною її висвітленістю в навчальних посібниках у зв'язку з недостатнім вивченням архівних матеріалів; наявністю документально підтвердженого досвіду соціально-педагогічної діяльності в різні історичні періоди та відсутністю відповідної періодизації та систематизації змістовних характеристик даного феномена.

Мета дослідження - визначення особливостей роботи соціального педагога з дітьми-сиротами в закладах загальної середньої освіти та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності цієї діяльності.

Об'єкт дослідження - соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами.

Предмет дослідження - зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення мети передбачається вирішити такі **завдання**:

- Проаналізувати наукову літературу з проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт, визначити психолого-педагогічні особливості розвитку та соціалізації дітей-сиріт у шкільному середовищі.
- Описати функції та напрями діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти щодо роботи з дітьми-сиротами.
- Виявити труднощі, з якими стикаються діти-сироти у процесі навчання, спілкування та адаптації.
- Розробити рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності у роботі з дітьми-сиротами в школі.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з педагогіки, психології, соціальної роботи з окресленої проблеми; узагальнення та систематизація теоретичних положень щодо соціально-педагогічної підтримки; аналіз нормативно-правової бази з питань соціального захисту дітей-сиріт в Україні; спостереження за навчально-виховним процесом; бесіди з учнями, педагогами, адміністрацією закладу освіти; методи виявлення соціально-психологічного клімату в класі; методики визначення рівня адаптації, емоційного стану, самооцінки дітей-сиріт.

Структура роботи. Робота складається із вступу, 2-х розділів (по 3 підрозділи у кожному) та висновків до них, висновків, списку використаних джерел (39 позицій), додатків (5 позицій).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ

1.1. Сутність, основні поняття соціально-педагогічної роботи та теоретичні підходи до соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт

Соціальний напрям у педагогіці сягає своїм корінням глибокої давнини. Дослідження та впорядкування матеріалів, що висвітлюють історію соціальної педагогіки, дозволили визначити декілька ключових аспектів, важливих для її розуміння:

- Поява терміна та концепції "соціальна педагогіка": як і коли виникло це поняття та окремий напрям педагогічної думки [12].
- Розвиток педагогічних ідей з урахуванням соціального контексту: як потреби суспільства та соціальні фактори впливали на розуміння розвитку особистості (особистісно-соціальний погляд).
- Суспільний запит на виховання молодого покоління: як суспільство усвідомлювало важливість виховання та соціалізації дітей і молоді (соціоособистісний підхід).
- Вплив соціології: роль становлення та розвитку соціології як науки у формуванні соціально-педагогічних ідей та практик (середовищний підхід).

Важливо розуміти, що ці аспекти тісно переплітаються, а їхнє розділення є певною мірою умовним. Разом вони дають більш повне уявлення про витоки та формування соціальної педагогіки як окремої галузі знань.

У другій половині XIX століття почало зароджуватися поняття "соціальна педагогіка" та його основні ідеї. Вперше цей термін використав авторитетний німецький педагог Карл Магер (1810-1858) у 1844 році. У своїх працях він

запропонував думку, що як альтернатива індивідуалістичним та колективістським підходам у вихованні[17].

Важливий внесок у розвиток ідей соціальної педагогіки зробив німецький педагог Фрідріх Адольф Вільгельм Дістервег (1790-1866). У своїй праці «Керівництво до освіти німецьких учителів» (1850) він наголошував на необхідності врахування соціального контексту життя дитини, її оточення та конкретного часу, в якому вона зростає. Дістервег підкреслював, що виховання має базуватися не лише на загальних принципах людської природи, але й на індивідуальних особливостях кожної дитини та специфічних умовах її існування. Він закликав учителів глибоко розуміти людину та соціальні відносини, вважаючи це необхідною умовою успішного виконання їхньої важливої місії [13].

Хоча сам термін «соціальна педагогіка» не зустрічається в основному тексті праці Дістервега, він додав до неї значний перелік літератури під назвою «Література по соціальній педагогіці», що свідчить про його інтерес до цієї проблематики.

Першими працями, які безпосередньо мали назву «Соціальна педагогіка», вважаються книги німецького філософа Германа Пауля Герхарда (1854-1924) та німецького педагога Бернгарда Пауля (1862-1946). Ці роботи стали фундаментом для осмислення сутності соціальної педагогіки, викликали дискусії щодо її ключових аспектів та сприяли інституційному оформленню соціальної педагогіки в Німеччині [18].

Після Другої світової війни соціальна педагогіка активно розвивалася в багатьох країнах. Знаковою подією стало заснування у 1951 році Міжнародної Асоціації соціальних педагогів (AIEJI) зі штаб-квартирою в Копенгагені (Данія). Ця організація виникла як міжнародна реакція на потреби дітей та молоді, які постраждали від війни, втратили батьків та домівку. На початку XXI століття АІЕЛІ об'єднувала 46 країн (Асоціацію соціальної педагогіки та соціальної роботи).

Кількість країн-членів Асоціації постійно зростає. Цікаво, що на початку ХХІ століття інститут соціальної педагогіки з'явився і у Великій Британії, де раніше існував лише інститут соціальної роботи. Британська модель розглядає соціальних педагогів як фахівців з міждисциплінарною підготовкою, здатних ефективно допомагати різним групам дітей, підлітків та молоді, які мають труднощі з адаптацією в суспільстві, розвитком, соціалізацією, навчанням та вихованням. Загалом, у багатьох країнах світу підготовка соціальних педагогів є міждисциплінарною, що дозволяє їм кваліфіковано працювати з різноманітними категоріями дітей, молоді та дорослих, які мають проблеми зі здоров'ям, обмежені можливості, відчують соціальне відчуження та потребують адаптації і інтеграції, бездомними, наркозалежними, особами з різними формами девіантної поведінки та різними видами залежностей, які потребують ресоціалізації в напівзакритих і закритих навчальних закладах, притулках, інтернатах тощо.

Першу спробу дослідити витoki соціального напрямку в педагогіці здійснив український педагог Кобилянський Юліан Юліанович своїй праці «Педагогіка для педагогічних училищ» (1900), «Естетичне виховання в гімназії» (1901). У цьому дослідженні він здійснив огляд еволюції педагогічних ідей різних мислителів від найдавніших часів.

Особистісно-соціальний підхід, представлений працями Кузь В. Г. ґрунтується на розумінні людини як соціальної істоти, формування якої відбувається у взаємодії з соціокультурним середовищем її життя та через самореалізацію в цьому середовищі [11].

Слово "педагогіка" має давньогрецьке коріння, поєднуючи слова "*pais*" (дитина) та "*ago*" (веду). Спочатку так називали раба, який супроводжував дитину рабовласника до школи, тобто "дитиноводій". З часом термін "педагог" став позначати тих, хто навчає та виховує дітей, і дав назву науці про виховання – педагогіці.

Прикметник "соціальний" походить від латинського "*socialis*", що означає "суспільний", "пов'язаний з життям та взаємодією людей у суспільстві". У

контексті соціальної педагогіки це поняття охоплює не лише соціальний розвиток і виховання особистості, а й її орієнтацію на суспільні цінності, норми поведінки та правила співіснування в тому середовищі, де людина живе і самореалізується. Батьки, опікуни та вихователі супроводжують дитину в її життєвому шляху, допомагаючи засвоїти соціальний досвід, культурні надбання, сформуватися як особистість, набутти здатності та готовності до самореалізації в суспільстві [19].

Відмінною рисою соціально-педагогічної діяльності є партнерська взаємодія між соціальним педагогом та людиною, яка потребує допомоги у вирішенні проблем, що виникають у її взаємодії з суспільством. Таким чином, соціально-педагогічна діяльність являє собою спільну роботу обох партнерів – людини, яка зіткнулася з труднощами, та соціального педагога – спрямовану на подолання складної життєвої ситуації та підготовку людини до самостійного розв'язання майбутніх проблем. У міжнародній практиці соціального педагога часто називають *social educator*, підкреслюючи його роль як соціального «вихователя» або «наставника».

На сьогодні існує декілька різних поглядів на визначення сутності соціальної педагогіки. Серед них:

- наукова галузь, яка розглядає соціальну роль загальної педагогіки та вивчає процес виховання в усіх вікових категоріях (Х. Міскес, німецький фахівець із соціальної педагогіки);
- сприяння швидкій адаптації молоді до соціального середовища, запобігання негативним відхиленням від прийнятих норм поведінки (Е. Молленхауер, німецький дослідник соціальної педагогіки);
- наука, що вивчає вплив соціального оточення на виховання особистості (Василь Сухомлинський);
- розділ педагогіки, що досліджує закономірності та шляхи оптимізації взаємодії людини з її соціальним середовищем (Доготар Олександр Миколайович);

- сфера знань, яка вивчає соціальне виховання в контексті процесу соціалізації особистості (Макаренко Антон Семенович);
- розділ педагогічної науки, що досліджує явища та закономірності цілеспрямованого педагогічного впливу (соціального виховання, соціального навчання, соціально-педагогічної підтримки тощо) на соціальний розвиток, становлення та формування особистості незалежно від того, відбувається цей процес у межах соціальних «норм» чи при наявності «відхилень» Богуш Алла Михайлівна) та інші [21].

Суб'єктами соціально-педагогічної діяльності можуть бути соціальні педагоги, вихователі, батьки або їхні опікуни, організатори, які виконують соціально-педагогічні функції.

У розвитку соціальної педагогіки виділяють два основні напрями:

- Особистісний: фокусується на індивідуальному розвитку особистості в соціальному контексті.
- Соціальний: досліджує соціальні аспекти виховання та соціалізації.

Особистісний напрям, який також називають «індивідуальною» педагогікою, розглядає соціальну педагогіку як науку про становлення та розвиток окремої особистості. Його витоки сягають ідей таких мислителів, як Джон Локк та Жан-Жак Руссо, а в його межах розвиваються умовно-гуманістичний та консервативний підходи.

Василь Сухомлинський, видатний український педагог, залишив по собі глибоку та актуальну педагогічну спадщину, в центрі якої перебувають гуманізм, любов та повага до дитини. Він наполягав на тому, що вчитель має бачити в кожному учневі неповторну особистість, сприяючи розкриттю її індивідуальності.

Вивчення наукових та інших праць, присвячених сутності соціальної педагогіки, дозволило умовно виокремити основні підходи та визначальні фактори, що вплинули на становлення соціального напрямку в педагогіці. Серед них [19]:

- особистісно-соціальний підхід: акцент на потребах соціального контексту для розвитку особистості;
- соціоособистісний підхід: відображення суспільного запиту на виховання молодого покоління;
- середовищний підхід: вплив становлення та розвитку соціології як науки і практики.

Важливо зазначити, що ці підходи є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими у розумінні витоків соціальної педагогіки. Кожен з них формувався під впливом педагогічних ідей різних авторів, які намагалися осмислити та розкрити відповідні аспекти.

Узагальнюючи різні погляди на сутність соціальної педагогіки та аналізуючи її природу й практичне застосування, можна запропонувати таке визначення. Соціальна педагогіка – це розділ педагогічної науки, що вивчає процеси та закономірності соціального формування й розвитку людини в її соціокультурному оточенні. Вона також охоплює цілеспрямовану соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на забезпечення соціального становлення особистості з урахуванням її потреб у самореалізації, вікових особливостей та індивідуальних здібностей.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність допомагає людині з самого народження ставати особистістю, забезпечуючи її соціальне виховання, соціально-педагогічний супровід та підтримку на кожному етапі соціального становлення та розвитку як члена конкретного суспільства. Цей процес відбувається з урахуванням традицій, звичаїв, культури та соціального досвіду того середовища, в якому людина живе та самореалізується.

Діти-сироти та діти, які залишилися без батьківського піклування, часто опиняються в ситуації, коли їм потрібна особлива допомога – соціально-педагогічна підтримка. Щоб правильно їм допомогти, вчені та практики розробили різні підходи, які намагаються пояснити, що з цими дітьми відбувається і як їм краще допомогти. Ось деякі з цих підходів:

1. Теорія прив'язаності. Ця теорія наголошує на вирішальній ролі ранніх стосунків з основними фігурами прив'язаності (зазвичай батьками) для емоційного, соціального та когнітивного розвитку дитини. Відсутність стабільної та безпечної прив'язаності, характерна для дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, може призвести до проблем з емоційною регуляцією, довірою, формуванням здорових міжособистісних стосунків та адаптацією [24].

Ця теорія говорить, що для маленької дитини дуже важливо мати поруч хоча б одну дорослу людину, яка її любить, піклується про неї і завжди є поруч, коли дитина цього потребує. Це як міцна ниточка, яка зв'язує дитину з дорослим і дає їй відчуття безпеки. Якщо цієї ниточки немає або вона постійно рветься (наприклад, дитина часто змінює опікунів), дитині важко довіряти людям, вона може бути тривожною, їй складно заводити друзів і контролювати свої емоції.

Розуміючи це, вихователі та соціальні працівники намагаються стати для дитини такими «міцними ниточками». Вони створюють спокійну та передбачувану обстановку, щоб дитина почувалася в безпеці, вчаться розуміти її потреби та реагувати на них, допомагають їй знову навчитися довіряти дорослим.

2. Теорія соціального навчання. Ця теорія підкреслює, що діти навчаються через спостереження, імітацію та соціальну взаємодію. Діти-сироти та позбавлені батьківського піклування часто мають обмежені можливості для спостереження позитивних моделей поведінки в сімейному контексті. Діти вчаться, дивлячись на інших і наслідуючи їх. Вони як маленькі копіювальні машинки. Якщо поруч немає хороших прикладів поведінки (наприклад, в сім'ї були сварки або батьки вели себе неправильно), дитині складніше навчитися правильно спілкуватися, вирішувати конфлікти, бути доброю та чесною.

Дорослі, які працюють з такими дітьми, намагаються самі бути хорошим прикладом. Вони показують, як потрібно себе вести, як спілкуватися, як вирішувати проблеми. Вони також створюють ситуації, де діти можуть вчитися

один в одного позитивним навичкам, наприклад, граючи разом або працюючи в команді[25].

3. Екологічна теорія розвитку. Ця теорія розглядає розвиток дитини як результат взаємодії між індивідуальними характеристиками та різними рівнями екологічного оточення: мікросистемою (сім'я, школа, однолітки), мезосистемою (взаємодія між елементами мікросистеми), косистемою (соціальні структури, які впливають на дитину опосередковано, наприклад, робота батьків), макросистемою (культурні цінності, закони) та хроносистемою (вплив часу та історичних подій). Для дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування характерні порушення на багатьох рівнях цієї системи. Також ця теорія розглядає дитину не як окрему істоту, а як частину великої системи, яка на неї впливає. Це як лялька-матрешка, де є сама дитина, її найближче оточення (вихователі, друзі), установи, в яких вона перебуває (дитячий будинок, школа), суспільство в цілому (його закони та правила) і навіть час, в якому вона живе. Якщо хоча б одна з цих «матрешок» працює неправильно, це може вплинути на дитину.

Соціальні працівники та педагоги намагаються налагодити роботу всіх цих «матрешок» навколо дитини. Вони співпрацюють з різними організаціями, щоб забезпечити дитині все необхідне, стежать за тим, щоб у закладі були хороші умови, намагаються впливати на суспільство, щоб воно краще ставилося до дітей-сиріт.

4. Теорія життєстійкості. Цей підхід фокусується на здатності деяких дітей успішно адаптуватися та позитивно розвиватися попри несприятливі обставини, такі як сирітство, втрата або жорстоке поводження. Дослідження життєстійкості виявляють захисні фактори, які сприяють подоланню труднощів (наприклад, наявність підтримуючої дорослої людини, розвинені соціальні навички, позитивна самооцінка). Ця теорія помічає, що деякі діти, навіть переживши дуже складні часи, все одно виростають сильними та успішними. Це як квітка, яка пробивається крізь асфальт. Вчені намагаються зрозуміти, що допомагає цим дітям вистояти. Зазвичай це наявність хоча б однієї люблячої

дорослої людини, віра в себе, вміння спілкуватися з іншими та знаходити вихід зі складних ситуацій.

Дорослі, які працюють з дітьми-сиротами, намагаються знайти в кожній дитині її сильні сторони та допомогти їх розвинути. Вони підтримують дитину, вірять в її можливості, вчать її долати труднощі та ніколи не здаватися.

5. Гуманістична психологія:цей підхід наголошує на унікальності кожної особистості, її прагненні до самореалізації та розвитку. Діти-сироти та позбавлені батьківського піклування особливо потребують прийняття, емпатії та підтримки для розкриття свого потенціалу. Ця теорія говорить, що кожна людина унікальна і прагне стати кращою версією себе, як насіння, яке хоче прорости в красиву рослину. Дітям-сиротам особливо важливо відчувати, що їх цінують і люблять такими, якими вони є, щоб вони могли повірити в себе і розкрити свій потенціал.

Педагоги та вихователі створюють атмосферу тепла та прийняття, де кожна дитина відчувається важливою. Вони допомагають дітям зрозуміти свої сильні сторони, підтримують їхні інтереси та мрії, заохочують їх самостійно приймати рішення [22].

1. Травма-інформований підхід. Цей підхід визнає, що багато дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування пережили травматичний досвід (втрата, насильство, нехтування). Травма може мати довготривалий вплив на їхній фізичний, емоційний, когнітивний та соціальний розвиток. Він враховує, що багато дітей-сиріт пережили щось дуже погане – втрату батьків, насильство, нехтування. Це як глибока рана, яка може довго боліти і впливати на поведінку дитини. Дитина може бути агресивною, замкнутою, мати проблеми зі сном або навчанням – це все можуть бути наслідки пережитої травми.

Дорослі, які працюють з такими дітьми, намагаються зрозуміти, що за їхньою поведінкою може стояти біль минулого. Вони створюють безпечне та спокійне середовище, де дитина може поступово зцілитися. Іноді їм потрібна допомога спеціальних психологів, які знають, як працювати з травмами.

Всі ці теорії, як різні лінзи, допомагають краще роздивитися складний світ дитини-сироти та зрозуміти, як їй допомогти стати щасливою та успішною людиною. Застосовуючи ці знання на практиці, соціальні педагоги та працівники стають справжніми «садівниками» для цих особливих дітей [25].

1.2. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту дітей-сиріт в Україні

Однією з серйозних проблем перехідного етапу розвитку суспільства є проблема дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, що потребує розробки та впровадження нових нормативно-правових засад, що дозволяють вдосконалювати процес соціальної адаптації для забезпечення рівних можливостей сиріт з іншими групами населення. Турботу та соціально-педагогічний супровід про таких дітей бере на себе держава. Соціальний захист дітей повинен являти собою завершену систему, що спирається на сформовану нормативно-правову базу, організаційну структуру, що працює з різними групами населення (різними віковими групами дітей та підлітків), із сім'єю, вчителями, з особами, які взаємодіють з дітьми.

У законодавстві загалом сформована правова основа державної підтримки дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, включаючи питання здійснення опіки та піклування.

Конституція України проголошує один із основоположних принципів діяльності сучасної демократичної держави, згідно з якою створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини, не є суто особистою справою самої людини та її батьків, а зводиться до рангу загальнодержавної політики. Саме успіхи у соціальній політиці є показником плідної та багатогранної діяльності держави. За ними можна судити про те, якою мірою

держава виконує свій конституційний обов'язок дотримуватись і захищати права та свободи людини та громадянина [1].

Захист державою материнства та дитинства, сім'ї як конституційний принцип підтверджується Конституцією України (ст. 52) та відповідає міжнародним правовим актам ООН [5] з прав людини, що свідчить про те значення, яке надається в сучасному соціальному суспільстві сім'ї та дітям.

Соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, включаючи питання здійснення опіки та піклування, носить комплексний соціально-економічний характер і здійснюється шляхом вжиття різноманітних державних заходів з охорони інтересів дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків, включаючи питання зміцнення сім'ї, її соціальної усиновлення (удочеріння), опіки та піклування над дітьми, а також заохочення прийомних сімей. І хоча засоби та способи такого захисту останніми роками постійно розширювалися, необхідне їхнє подальше вдосконалення.

Таким найважливішим договором у галузі охорони та захисту сім'ї та дитинства є Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року [5]. Вона займає домінуюче становище серед правових норм, покликаних захистити дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, норми сімейного законодавства, спрямовані на визначення форм виховання дітей, які залишилися без піклування батьків, встановлення заходів соціальної підтримки таких дітей, а також усіляку охорону інтересів дитини. У Конвенції ООН про права дитини йдеться:

Визнання дитини як особистості: Конвенція підкреслює, що кожна людина віком до 18 років є дитиною і має повний спектр прав людини.

Найкращі інтереси дитини: Усі дії, що стосуються дітей, повинні першочергово враховувати найкращі інтереси дитини.

Право на життя, виживання та розвиток: Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати виживання та здоровий розвиток дітей.

Право на ім'я та громадянство: Кожна дитина має право на ім'я з моменту народження та на набуття громадянства.

Право знати своїх батьків та отримувати їхнє піклування: Дитина має право знати своїх батьків і право на їхнє піклування, за винятком випадків, коли це суперечить її найкращим інтересам.

Право на збереження своєї індивідуальності: Це включає право на національну належність, ім'я та сімейні зв'язки.

Право на свободу думки, совісті та релігії: Ці права можуть підлягати обмеженням, встановленим законом, але лише в межах, необхідних для захисту прав і свобод інших осіб, національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моралі.

Право на свободу вираження поглядів: Дитина має право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до її віку та зрілості.

Право на асоціацію та свободу мирних зібрань: Ці права також можуть підлягати обмеженням, встановленим законом, у певних випадках.

Право на захист від усіх форм насильства, жорстокого поводження та експлуатації: Держави зобов'язуються вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних та освітніх заходів для захисту дітей.

Право на освіту: Початкова освіта має бути обов'язковою та безплатною для всіх дітей.

Право на найвищий досяжний рівень здоров'я та медичне обслуговування: Держави повинні вживати заходів для забезпечення доступу дітей до медичних послуг.

Право на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх та розважальних заходах, що відповідають їхньому віку, а також вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.

Права дітей, які перебувають у конфлікті з законом: Конвенція встановлює особливі гарантії для дітей, які обвинувачуються у скоєнні злочинів.

Особливий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Держави зобов'язуються забезпечувати таким дітям особливий захист і піклування.

Права дітей-інвалідів: Діти з інвалідністю мають право на особливий догляд, освіту та підготовку, що сприяють їхній повній соціальній інтеграції.

Конвенція ООН про права дитини є важливим міжнародним документом, який встановлює стандарти поведінки з дітьми та зобов'язує держави-учасниці вживати заходів для забезпечення їхніх прав.

У Сімейному кодексі України [2] приділяється особлива увага правам та інтересам дітей. Здійсненню опіки та піклування присвячена (ст. 243) Сімейного кодексу України. Опікун уповноважений державою в установленому законом порядку захищати права, інтереси недієздатних чи не повністю дієздатних громадян, у тому числі неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків. Від його волі залежить, залучати чи ні батька до вирішення питань, пов'язаних з вихованням та освітою підопічної дитини. Він є в подібній ситуації єдиним законним представником дитини і виступає в цій якості у відносинах з будь-якими фізичними, юридичними особами, зокрема, з навчальними, медичними установами, установами соціального захисту населення в суді.

Також хотілося б зазначити, що на підставі закону «Про охорону дитинства» діти-сироти віднесені до групи дітей, які перебувають у важкій життєвій ситуації. У законі викладено таке [3]«1. Діти, які перебувають у важкій життєвій ситуації, мають право на особливу турботу та захист з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Захист прав дітей, що перебувають у важкій життєвій ситуації, здійснюється органами державної влади, органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства. Такий захист має забезпечувати виживання та розвиток дітей.

З метою захисту прав дітей, які перебувають у скрутній життєвій ситуації, створюються відповідні соціальні служби для дітей, які за дорученням

компетентного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування або на підставі рішення суду відповідно до державних мінімальних соціальних стандартів основних показників якості життя дітей розробляють індивідуальну програму реабілітації. Зазначена програма включає оцінку (експертизу) стану дитини, в тому числі проведену установами охорони здоров'я оцінку стану здоров'я дитини, психологічні та інші антикризові заходи, а також довгострокові заходи щодо соціальної реабілітації дитини, які здійснюються соціальною службою самостійно або спільно з освітніми установами.

Провідну роль у сфері регулювання питань соціальної підтримки дітей-сиріт, дітей, що залишилися без піклування батьків, та дітей-інвалідів займає Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування"[4].

У законі досить чітко визначається структура системи установ для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків та зміст їхньої діяльності

Законом передбачено додаткові гарантії прав на майно та житлове [7].

Як одна з основних проблем у сфері дитинства вказана низька ефективність профілактичної роботи з неблагополучними сім'ями та дітьми, поширеність практики позбавлення батьківських прав та соціального сирітства.

Як одне з основних завдань визначається «забезпечення профілактики сімейного неблагополуччя, що базується на його ранньому виявленні, індивідуалізованої адекватної допомоги сім'ї, яка перебуває у важкій життєвій ситуації, що надається на міжвідомчій основі, пріоритеті виховання дитини у рідній сім'ї» [9].

1.3. Психолого-педагогічні особливості розвитку та соціалізації дітей-сиріт шкільного віку

Діти-сироти — це одна з найбільш вразливих категорій у дитячому середовищі, які не лише позбавлені сімейного тепла, але й часто мають досвід психологічної травми, глибокого емоційного стресу або нехтування в ранньому віці. Їхній розвиток і соціалізація значною мірою ускладнюються не лише зовнішніми умовами проживання, а й внутрішніми бар'єрами, сформованими через втрату батьків або недостатність стабільного дорослого оточення [10].

Психологічні аспекти розвитку дітей-сиріт

У дітей-сиріт часто спостерігається високий рівень тривожності, підвищена чутливість до критики, а також нестача базової довіри до світу — тієї, що формується в ранньому дитинстві на основі постійної турботи з боку близьких. Це призводить до формування негативного образу себе: діти можуть вважати себе «негідними любові», «непотрібними», що підриває їхню самооцінку.

Також характерним є порушення емоційно-вольової сфери: діти можуть бути імпульсивними, збудженими або навпаки — емоційно загальмованими. Вони не завжди вміють адекватно виражати почуття або розуміти емоції інших. Через дефіцит позитивного досвіду спілкування їм складно встановлювати довірливі стосунки як із дорослими, так і з однолітками.

Педагогічні труднощі та навчальна поведінка

У школі діти-сироти можуть проявляти низьку мотивацію до навчання, відчуження або викличну поведінку. Часто їм важко концентруватися на навчальних завданнях, з'являється відставання в академічних досягненнях. Причини цього — не стільки інтелектуальні труднощі, скільки психологічне напруження та недовіра до системи в цілому.

Крім того, нестабільність життєвого середовища (переміщення з одного інтернату в інший, зміна опікунів тощо) позначається на здатності дитини

формувати довготривалі соціальні зв'язки. Їй важко працювати в команді, бути частиною колективу.

Особливості соціалізації

Соціалізація дітей-сиріт потребує цілеспрямованої і системної роботи. Основні проблеми полягають у:

- недостатньому рівні адаптації до суспільних норм і ролей;
- страху перед відторгненням;
- формуванні «захисних» моделей поведінки (замкненість, агресія, імітація байдужості).

Такі діти часто відчують себе чужими навіть у доброзичливому колективі, їм необхідна додаткова психологічна підтримка, індивідуальна педагогічна увага, а також емоційно стабільне середовище, у якому вони зможуть «прожити» довіру[14].

Шляхи педагогічної підтримки та розвитку

Для ефективної роботи з дітьми-сиротами педагогам важливо:

1. Будувати з ними стосунки на основі довіри та емоційної підтримки.
2. Використовувати індивідуальний підхід до навчання й виховання.
3. Залучати до соціальних та культурних активностей, які сприяють формуванню самоцінності.
4. Розвивати навички емоційного інтелекту через спеціальні заняття та ігрову терапію.
5. Організовувати групову роботу, що сприяє розвитку комунікації та командної взаємодії.

Одним із важливих механізмів адаптації до життя без батьків є копінг-стратегії (від англ. coping — подолання) — стратегії, які людина застосовує для подолання важкої життєвої ситуації. Найчастіше копінг-стратегії проявляються в стресовій ситуації та стресовому стані. Зазначається, що стратегії подолання труднощів проявляються в поведінці (поведінковий копінг), мисленні (когнітивний копінг), емоціонуванні (емоційний копінг) Безумовно, люди можуть застосовувати кілька стратегій подолання одночасно [17].

Існують довільні та недовільні копінг-стратегії. Ефективність стратегій подолання залежить від типу стресу, особливостей особистості та обставин. Реакції подолання частково контролюються рисами особистості, частково — соціальним оточенням та особливостями стресового середовища.

У більшості випадків копінг є реактивним у тому сенсі, що реакція подолання слідує за факторами стресу. Передбачення майбутнього стресора та реакція на нього є проактивним копінгом, тобто копінгом, орієнтованим на майбутнє. У той час як адаптивні стратегії подолання покращують функціонування, неадаптивні стратегії подолання труднощів просто зменшують симптоми, зберігаючи або посилюючи стресогенний фактор. Неадаптивні стратегії ефективні лише в короткостроковій перспективі. Копінг-стратегії підлітків-сиріт загалом вивчені недостатньо, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Діти, які потрапляють до сирітської установи, часто мають специфічні особливості психічного, фізичного та поведінкового розвитку, зі складним соціальним/матеріальним становищем у сім'ї, зі смертю батьків.

Життя сиріт суттєво відрізняється від життя однолітків, про яких піклуються батьки. Проживання в неблагополучних умовах, жорстоке поводження та соціальна депривація в кровних сім'ях — той стартовий психологічний капітал, з яким діти поступають до сирітської установи. Багатьох із них беруть опікуни до замісної сім'ї, а потім повертають назад. У сиріт часто наявна травма відкидання. У зв'язку з цим соціальна дезадаптованість, уповільнений темп психічного розвитку, низький інтелектуальний рівень, збіднена емоційна сфера стають базовими особистісними рисами сиріт.

До важких життєвих ситуацій підлітки-сироти відносять смерть батьків, вбивство батьків, відбування батьками покарання у місцях позбавлення волі, позбавлення їх батьківських прав, важке життя в дитинстві. Також деякі вихованці важкими життєвими ситуаціями вважають життя в селі, де треба

було доглядати за худобою. Стресогенними вважають розлучення зі старими друзями при переїзді та погані оцінки в школі[19].

Узагальнюючи, варто підкреслити, що дитина-сирота — це не «проблемна дитина», а дитина з досвідом глибокої втрати, яка особливо потребує чуйності, розуміння й сталого педагогічного впливу. Розвиток її потенціалу можливий лише в умовах підтримки, стабільності та безпеки — як емоційної, так і соціальної.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розкрито теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності з дітьми-сиротами, охарактеризовано ключові поняття та підходи до соціальної педагогіки. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регламентує соціальний захист дітей-сиріт в Україні, зокрема положення Конституції України, Сімейного кодексу, законів «Про охорону дитинства», «Про соціальний захист дітей-сиріт» та Конвенції ООН про права дитини.

Особливу увагу приділено психолого-педагогічним особливостям дітей-сиріт шкільного віку: емоційна нестабільність, низька самооцінка, порушення у сфері соціалізації та навчання. Розглянуто ключові підходи до розуміння особливостей їх розвитку, зокрема теорію прив'язаності, теорію життєстійкості, гуманістичну психологію, травма-інформований підхід тощо. Зроблено висновок, що ефективна соціально-педагогічна підтримка дітей-сиріт можлива лише за умов поєднання комплексного психолого-педагогічного аналізу з практичною діяльністю фахівців.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Основні напрями діяльності соціального педагога щодо підтримки дітей-сиріт в освітньому закладі

Базою дослідження є Турятський ліцей Тарашанської сільської ради Чернівецького району Чернівецької області, у якому навчаються як діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, так і діти, що виховуються у звичайних сім'ях. Така змішана структура учнівського контингенту створює особливі умови для організації ефективної соціально-педагогічної підтримки, а також є важливим контекстом для розуміння мети та завдань нашого дослідження, спрямованого на вивчення й покращення соціальної адаптації дітей-сиріт у закладі загальної середньої освіти.

Рис. 2.1. Турятський ліцей Тарашанської сільської ради Чернівецького району Чернівецької області

Зміни, які відбуваються в розвитку особистості в підлітковому віці, а особливо дітей-сиріт, вимагають створення таких умов для життєдіяльності

підлітка в загальноосвітній школі, в яких вони можуть вільно реалізувати свої здібності, потреби, інтереси. Феномен соціально-педагогічної підтримки дозволяє стимулювати особистісний ріст дітей-сиріт, гуманізувати оточуюче його соціальне середовище [26].

При розробці технології нами розглянуто коло питань, що вимагають особливої уваги при проведенні експериментально-дослідницької роботи: методичне забезпечення та алгоритмізація діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи на основі етапів соціально-педагогічна підтримка підлітків СППП.

У зв'язку з цим у технології СППП представлено два блоки: організаційно-методичний і алгоритмічний.

В організаційно-методичний блок ми включили індивідуальні та групові форми СППП, що реалізуються відповідно в системах «соціальний педагог - підліток», «соціальний педагог підлітки соціальне середовище»; традиційні (соціологічні, психологічні, педагогічні, соціально-педагогічні) та інноваційні (консультативні, стимулюючі, профілактичні) методи, прийоми та засоби СППП.

Структура алгоритмічного блоку відображає процесуальний характер діяльності соціального педагога на різних етапах СППП.

1) Діагностичний етап: Виявлення та розуміння ситуації

На цьому початковому етапі ключовим завданням соціального педагога є всебічне дослідження соціального середовища, в якому перебувають діти - сироти, та виявлення факторів, що можуть створювати перешкоди для їхньої успішної соціалізації. Це передбачає:

- Збір інформації. Використання різноманітних методів діагностики для отримання даних про самих дітей – сиріт у підлітковому віці (їхні інтереси, потреби, цінності, рівень самооцінки, особливості поведінки, емоційний стан), їхнє найближче оточення (друзі, однокласники, педагоги), а також про ширше соціальне середовище (освітній заклад, мікрорайон, громада) [29].

- Застосування діагностичних інструментів: Це можуть бути спостереження, бесіди (індивідуальні та групові), анкетування, тестування (психологічні, соціометричні), аналіз документації (особові справи, характеристики), проєктивні методики. Важливо підбирати інструменти, які відповідають віковим особливостям підлітків та меті дослідження.

- Організація процесу пізнання. Соціальний педагог виступає як організатор цього процесу, залучаючи до нього самих дітей – сиріт у підлітковому віці (наприклад, через самоопитування, дискусії), педагогів та інших зацікавлених осіб. Важливо створити атмосферу довіри та відкритості для отримання достовірної інформації.

- Виявлення потенційних та наявних перешкод. На основі зібраної інформації соціальний педагог ідентифікує фактори, які можуть негативно впливати на соціалізацію дітей – сиріт у підлітковому віці. Це можуть бути проблеми у спілкуванні, конфлікти, булінг, соціальна ізоляція, негативний вплив однолітків, складнощі у навчанні, проблеми в сім'ї, обмежені можливості для самореалізації тощо.

Якісна діагностика є фундаментом для подальшої ефективної роботи. Глибоке розуміння ситуації дозволяє соціальному педагогу визначити найбільш актуальні проблеми, потреби дітей-сиріт та ресурси для їх вирішення.

2) Аналітичний етап: Аналіз проблем та їх причин

На цьому етапі здійснюється глибинний аналіз виявлених на попередньому етапі перешкод. Соціальний педагог разом з дітьми-сиротами підліткового віку (за можливості та доцільності) намагається зрозуміти:

- Суть кожної перешкоди. У чому конкретно полягає проблема? Як вона проявляється у поведінці, емоційному стані, навчанні підлітків?

- Причини виникнення перешкод. Які фактори (індивідуальні, міжособистісні, соціальні, економічні) призвели до виникнення цих проблем? Важливо розглядати проблему в контексті життєвої ситуації дитини -сироти підліткового віку.

- Взаємозв'язок між перешкодами. Чи існують зв'язки між різними виявленими проблемами? Чи одна проблема може бути наслідком іншої?
- Ресурси для подолання перешкод. Які внутрішні (особистісні якості, навички, знання) та зовнішні (підтримка друзів, педагогів, доступні соціальні послуги) ресурси можуть бути використані для вирішення проблем?
- Ретельний аналіз дозволяє не лише констатувати наявність проблеми, але й зрозуміти її глибинні корені. Це є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій її подолання.

3) Конструктивний етап: Розробка спільного проекту

Цей етап є творчим та партнерським, де соціальний педагог виступає як фасилітатор, допомагаючи дітям-сиротам підліткового віку включитися в процес розробки власного плану дій. Він включає:

- Організація спільної творчо-пошукової діяльності. Залучення дітей-сиріт підліткового віку до обговорення виявлених проблем та пошуку можливих шляхів їх вирішення. Використання методів мозкового штурму, дискусій, рольових ігор, проектних технологій.
- Визначення мети проекту. Спільно з дітьми-сиротами підліткового віку формулюється чітка та конкретна мета проекту, спрямована на попередження або подолання конкретної перешкоди.
- Розробка плану дій. Складання детального плану, який включає конкретні кроки, терміни виконання, необхідні ресурси, відповідальних осіб (як серед підлітків, так і серед дорослих). Важливо, щоб план був реалістичним та враховував можливості дітей-сиріт підліткового віку.
- Визначення очікуваних результатів. Прогнозування того, які зміни відбудуться в результаті реалізації проекту.

Оформлення проекту: Фіксація розробленого плану у письмовій формі (це може бути схема, таблиця, опис).

Залучення дітей-сиріт підліткового віку до розробки проекту підвищує їхню мотивацію та відповідальність за його реалізацію. Спільна діяльність сприяє розвитку їхніх творчих здібностей, навичок планування та співпраці.

4) Виконавський етап: Реалізація проекту

На цьому етапі відбувається практичне втілення розробленого плану дій. Соціальний педагог виконує роль:

- Супроводу та підтримки. Надання дітям-сиротам необхідної інформаційної, консультативної, емоційної підтримки в процесі реалізації плану.
- Створення умов. Забезпечення доступу до необхідних ресурсів (матеріалів, обладнання, приміщень, контактів).
- Стимулювання самостійності. Заохочення дітей до самостійного виконання запланованих дій, розвитку їхньої ініціативності та відповідальності.
- Оперативне реагування. Допомога у вирішенні проблем, що можуть виникати в процесі реалізації проекту, внесення необхідних коректив за потреби.
- Успішна реалізація проекту є ключовим для досягнення поставленої мети та подолання перешкоди. Підтримка соціального педагога на цьому етапі є дуже важливою для дітей-сиріт підліткового віку, особливо якщо вони стикаються з труднощами.

5) Контрольний етап: Відстеження та координація

На цьому етапі соціальний педагог здійснює постійний моніторинг процесу реалізації проекту та виконує координаційну функцію:

- Відстеження виконання плану. Регулярне спостереження за ходом виконання запланованих дій, дотриманням термінів, використанням ресурсів.
- Збір інформації про результати. Отримання зворотного зв'язку від дітей-сиріт підліткового віку, інших учасників проекту про їхні враження, досягнення, труднощі.
- Координація дій. Забезпечення злагодженої взаємодії між усіма учасниками проекту (підлітками, педагогами, психологами, іншими фахівцями).

- Виявлення проблем та відхилень: Своєчасне виявлення будь-яких проблем, що виникають у процесі реалізації, та відхилень від запланованого курсу.

Контроль дозволяє вчасно виявити та усунути перешкоди, що можуть завадити успішній реалізації проекту, а також забезпечити ефективну взаємодію всіх учасників.

6. Рефлексивно-оцінний етап: Аналіз результатів та корекція

На завершальному етапі відбувається осмислення та оцінка результатів спільної діяльності:

- Рефлексивна оцінка: Організація спільного обговорення з дітьми-сиротами підліткового віку процесу реалізації проекту, їхніх відчуттів, досягнень, труднощів. Аналіз того, що вдалося, а що ні, які знання та досвід були отримані.

- Фіксація та локалізація труднощів. Визначення конкретних труднощів, з якими зіткнулися діти-сироти підліткового віку та соціальний педагог у процесі реалізації проекту.

- Виявлення причин відхилення від проектного розкладу. Аналіз причин, чому не вдалося досягти запланованих результатів або чому виникли відхилення від плану.

- Вироблення проекту корекції. На основі проведеного аналізу розробка рекомендацій та плану дій щодо внесення змін у майбутні проекти або для подальшої роботи з конкретною проблемою.

- Оцінка ефективності. Визначення того, наскільки успішним був проект у досягненні поставленої мети та подоланні перешкоди.

Рефлексія та оцінка дозволяють підвести підсумки спільної діяльності, отримати цінний досвід для майбутньої роботи, скоригувати підходи та підвищити ефективність соціально-педагогічної діяльності.

З метою ослаблення факторів ризику, попередження шкільної дезадаптації, посилення захисних і природних ресурсів особистості ініціатором спільної діяльності виступає сам соціальний педагог.

Відправною точкою взаємодії є забезпечення підлітку умов для задоволення його потреби шляхом організації індивідуальної роботи з дітьми-сиротами, СППП з боку класного керівника, вчителів, психолога школи, а також спеціалістів соціального середовища (юрист, психотерапевт, соціальний працівник тощо).

Реалізація розроблених моделі і технології СППП в діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи спрямована на отримання прогнозованого результату, яким виступають: соціальна компетентність підлітків (визначена сукупність знань і вмінь, необхідних для соціальної діяльності, особистісних якостей, що забезпечують адаптацію особистості в суспільстві, що сприяють її самоактуалізації і самоідентифікації); соціалізованість підлітка (результат соціалізації, виражений у сформованості рис, заданих статусом учня загальноосвітньої школи, досягнення ним певного балансу адаптованості і обособлення в даній соціальній середовищі); професійна компетентність соціального педагога в реалізації СППП (результат освоєння і оволодіння інноваційною соціально-педагогічною діяльністю).

2.2. Методи та форми роботи соціального педагога з дітьми-сиротами

Соціальний педагог використовує різноманітні методи та форми роботи, щоб підтримати дітей-сиріт та допомогти їм адаптуватися до нових умов життя, розкрити свій потенціал та інтегруватися в суспільство. Ці методи та форми враховують індивідуальні потреби кожної дитини, її вік, рівень розвитку та пережитий досвід.

Індивідуальні методи роботи:

– Індивідуальна бесіда та консультування. Це основа роботи соціального педагога. Під час особистих зустрічей створюється безпечна та довірлива атмосфера, де дитина-сирота може поділитися своїми

переживаннями, страхами, проблемами та потребами. Соціальний педагог вислуховує, підтримує, допомагає усвідомити власні почуття та знайти шляхи розв'язання труднощів. Консультування може бути спрямоване на різні аспекти життя дитини: навчання, стосунки з однолітками та дорослими, емоційний стан, самооцінку, майбутнє.

- **Спостереження.** Систематичне спостереження за поведінкою дитини-сироти в різних ситуаціях (на уроках, під час ігор, у спілкуванні з іншими) дозволяє соціальному педагогу краще зрозуміти її емоційний стан, особливості соціальної взаємодії, труднощі та сильні сторони. Спостереження допомагає виявити приховані проблеми, які дитина-сирота підліткового віку може не озвучувати.

- **Індивідуальна підтримка та супровід.** Соціальний педагог надає постійну підтримку дитині-сироті підліткового віку у вирішенні її індивідуальних проблем, допомагає адаптуватися до нових умов життя (наприклад, при переїзді до нової прийомної сім'ї або інтернатної установи), сприяє розвитку її самостійності та відповідальності (додаток Б).

- **Психологічні методи (елементи).** Залежно від кваліфікації та потреб дитини-сироти, соціальний педагог може використовувати елементи арт-терапії (малювання, ліплення), казкотерапії, ігрової терапії для допомоги у вираженні емоцій, опрацюванні травматичного досвіду та розвитку емоційної сфери (додаток Д).

- **Ведення індивідуальної документації:** Ретельне документування спостережень, бесід, наданої допомоги, розроблених планів індивідуального супроводу є важливим для відстеження динаміки розвитку дитини-сироти підліткового віку та координації дій з іншими фахівцями.

Групові методи роботи

- **Тренінги соціальних навичок.** Проведення групових занять, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, вміння розв'язувати конфлікти, працювати в команді, висловлювати свою думку, розуміти емоції

інших. Ці тренінги допомагають дітям-сиротам підліткового віку будувати здоровіші стосунки та успішно інтегруватися в соціальне середовище.

- Групи підтримки. Створення безпечного та підтримуючого простору, де діти-сироти можуть зустрічатися, ділитися своїм досвідом, почуттями та переживаннями, отримувати емоційну підтримку від однолітків та соціального педагога. Групи підтримки допомагають відчувати себе не самотніми у своїх проблемах.

- Просвітницькі бесіди та лекції. Проведення інформаційних заходів з актуальних для дітей-сиріт тем: їхні права та обов'язки, здоровий спосіб життя, профілактика негативних явищ, безпека в Інтернеті, підготовка до самостійного життя після випуску.

- Ігри та вправи на згуртування колективу. Організація різноманітних ігор та інтерактивних вправ, спрямованих на формування командного духу, взаємодопомоги, довіри та позитивної групової взаємодії [51].

- Соціальні проекти та акції. Залучення дітей до спільної соціально корисної діяльності, що сприяє розвитку їхньої соціальної відповідальності, активної громадянської позиції та формуванню позитивного іміджу.

Форми роботи

- Індивідуальні консультації та зустрічі.
- Групові заняття (тренінги, бесіди, ігри).
- Виховні години та тематичні заходи.
- Круглі столи та дискусії.
- Залучення дітей до гуртків, секцій, клубів за інтересами.
- Організація екскурсій, походів, спільних культурних заходів.
- Співпраця з волонтерськими організаціями та громадськими об'єднаннями.

- Взаємодія з педагогічним колективом та адміністрацією закладу (консиліуми, спільні наради).

- Співпраця з органами опіки та піклування, соціальними службами, психологами, медичними працівниками.

Вибір конкретних методів та форм роботи залежить від мети втручання, вікових особливостей дітей, їхніх індивідуальних потреб та наявних ресурсів. Важливо, щоб соціальний педагог був гнучким, творчим та постійно вдосконалював свої професійні навички для надання якісної та ефективної допомоги дітям-сиротам.

Соціальний педагог допомагає дітям-сиротам різними способами, щоб їм було легше жити і розвиватися. Він використовує різні підходи, як індивідуально з кожною дитиною, так і з групою дітей разом.

Соціальний педагог намагається бути різним: і другом, і радником, і вчителем. Він підбирає такі способи роботи, які найкраще підходять кожній дитині та допомагають їй подолати труднощі й стати щасливою. Головне для нього – це щоб діти довіряли йому і знали, що він завжди поруч, готовий допомогти.

Діагностика роботи була проведена в Турятському ліцеї Тарашанської сільської ради Чернівецького району Чернівецької області, в якому перебувають діти-сироти.

Респондентами стали діти-підлітки у віці від 10 до 15 років, серед яких є діти-сироти.

Для оцінки рівня соціальної адаптації дітей-сиріт у нашому дослідженні ми використовували два основні інструменти:

1. карту спостереження Стотта
2. проєктивну методику «Неіснуюча тварина».
3. Для корекції поведінки дітей застосовувались ігрові технології

Методика «Неіснуюча тварина», є цінною для розуміння внутрішнього світу дитини та її соціальних зв'язків. Ґрунтуючись на механізмі психічної проєкції, цей метод передбачає, що, створюючи образ вигаданої істоти, дитина несвідомо переносить на неї власне сприйняття себе та свого оточення, свої емоції, прийняття чи неприйняття інших і себе самої.

Аналіз малюнків, виконаних за методикою «Неіснуюча тварина», дозволяє отримати інформацію про домінуючі поведінкові реакції дитини,

зокрема, про баланс між агресією та конформністю. Крім того, методика висвітлює її становище в колективі, показуючи ступінь відчуженості або прив'язаності до інших. Також, через особливості зображення тварини, можна оцінити соціальну активність дитини, її прагнення до діяльності або ж схильність до пасивності та байдужості. Карта спостереження Стотта використовувалася для виявлення специфічних ознак дезадаптації у дітей. Цей інструмент оцінює рівень та характер дезадаптації за допомогою 16 поведінкових комплексів, серед яких:

1. Недовіра до нових знайомств;
2. Підвищена втомлюваність;
3. Схильність до самотності;
4. Занепокоєння щодо схвалення дорослими;
5. Негативне ставлення до дорослих;
6. Занепокоєння щодо прийняття однолітками;
7. Відсутність соціальних зв'язків;
8. Конфлікти з однолітками;
9. Надмірна рухливість;
10. Емоційна незрілість;
11. Нервові прояви;
12. Вплив оточення;
13. Рівень розумового розвитку;
14. Особливості статевого розвитку;
15. Наявність захворювань;
16. Рівень фізичного розвитку.

Заповнення карти відбувалося на основі включеного спостереження, під час якого уважно фіксувалася поведінка кожної дитини.

Крім того, бесіда з учителем дозволила отримати попередню інформацію про рівень соціальної адаптації дітей на початку дослідження. З'ясувалося, що для них були характерні агресивна поведінка у взаємодії, роз'єднаність у стосунках та слабкі колективні зв'язки. Діти часто вступали в конфлікти, іноді

застосовуючи фізичну силу, та відчували труднощі у налагодженні контактів з однолітками.

Таблиця 1.1

Результати діагностики дітей-сиріт на основі методологічного інструментарію

Параметри	До застосування методик		Після застосування методик	
	Кількість респондентів, у яких проявилися дані параметри	%	Кількість респондентів, у яких проявилися дані параметри	%
Соціальна активність	6	60	8	80
Відчуття включеності в групу	4	40	5	50
Соціальна довіра	3	30	6	60
Агресивність	7	70	1	10

Перелік ігор, адаптованих для роботи з дітьми-сиротами представлений у додатку А.

Запропонований план зосереджений на впровадженні ігрових методик у виховний процес для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і фактично є формою ігрової терапії. Цей проект базується на діяльнісному підході, використовуючи природну для дітей гру як інструмент для діагностики, корекції та розвитку. Ігрова терапія є ефективним засобом при різноманітних порушеннях поведінки, неврозах, страхах, тривожності та проблемах у спілкуванні у дітей, що прямо або опосередковано впливає на соціальну адаптацію дітей-сиріт.

Всі ігрові сесії були організовані протягом чотирьох занять. На кожному занятті, окрім ігор, дітям пропонувалися різноманітні додаткові завдання, такі як розгадування загадок та розв'язання кросвордів, що сприяло підтримці їхньої пізнавальної активності та розширенню кругозору.

Виходячи з представлених ігор та спостережень, стає очевидним, що робота з дітьми-сиротами вимагає ретельного вивчення їхніх індивідуальних особливостей та потреб. Підбір ігор повинен бути цілеспрямованим,

орієнтованим на розвиток соціально корисних якостей, таких як емпатія, комунікабельність, вміння співпрацювати, а також на зниження інтенсивності негативних поведінкових реакцій, зокрема агресії, замкнутості тощо.

Важливою умовою ефективності ігрової діяльності є її регулярність та системність, що забезпечується чітким планом проведення занять. При цьому необхідно проявляти гнучкість та враховувати індивідуальні відмінності дітей, оскільки не кожна гра може бути прийнятною або корисною для всіх.

Найголовнішим принципом у роботі з дітьми-сиротами є збереження та зміцнення їхньої довіри. Ігрова діяльність повинна створювати безпечне та підтримуюче середовище, де кожна дитина почувається прийнятною та цінною.

Спостереження в ході експериментальної роботи підтвердили позитивний вплив спеціально підібраних ігор на поведінку дітей-сиріт. Ігрові заняття були спрямовані на зниження рівня агресії, розвиток комунікативних навичок та згуртування колективу.

На початковому етапі спостерігалася певна пасивність окремих дітей, які віддавали перевагу спостереженню за грою інших. Однак поступово, завдяки створенню сприятливої атмосфери та заохоченню соціального педагога, всі члени групи включилися в ігрову діяльність.

Застосування ігор, спрямованих на розвиток комунікативних здібностей, сприяло активізації вербальної активності навіть у тих дітей-сиріт, які раніше мало проявляли ініціативу у спілкуванні. На основі даних, отриманих в ході проведення експерименту, був проведений порівняльний аналіз, який показав, що ми отримали.

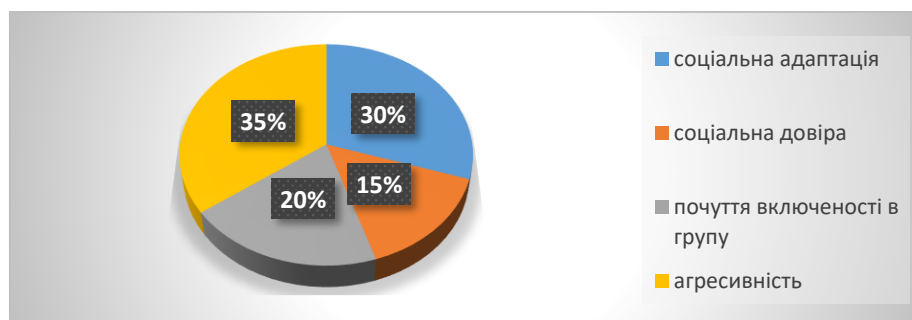

Рис.2.1. Співвідношення параметрів соціальної адаптації до застосування ігрових методик

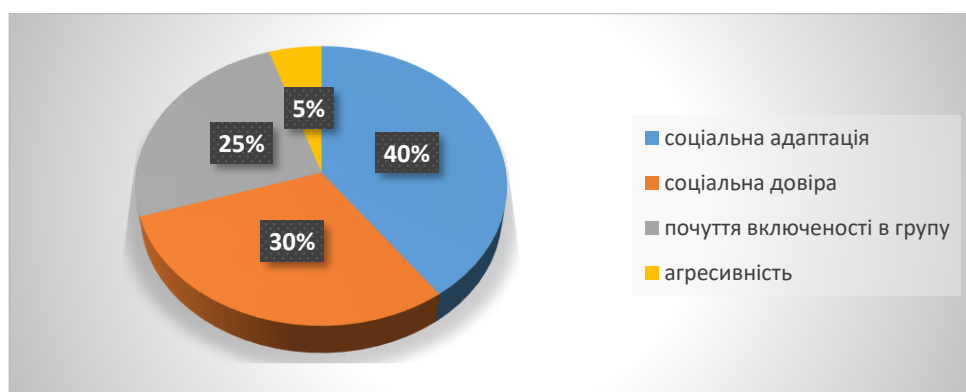

Рисунок 2.2. Співвідношення параметрів соціальної адаптації після ігрових методик

Крім того, було зафіксовано значне зниження рівня агресивності у дітей-сиріт порівняно з початковим етапом дослідження. Ці результати свідчать про ефективність цілеспрямованої ігрової діяльності як засобу соціальної адаптації дітей-сиріт.

Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок про позитивну динаміку в розвитку соціальної активності досліджуваної групи дітей-сиріт. Спостерігалось зростання цього показника з 30% до 40%, що є значним прогресом. Це проявляється у помітному підвищенні їхньої допитливості, бажанні взаємодіяти з оточуючими, ставити запитання, брати участь у спільних справах та проявляти інтерес до нового досвіду.

Застосування ігор, спрямованих на згуртування колективу, призвело до помітного зростання рівня згуртованості в досліджуваній групі дітей (з 20% до 25%). У процесі гри діти отримали можливість побачити один одного з нового боку, оскільки багато хто проявив раніше приховані або малопомітні риси характеру.

Також спостерігалось значне підвищення рівня соціальної довіри серед хлопців (з 15% до 30%). Вони стали відчувати більшу потребу у спілкуванні, виявляли готовність розповідати про себе та свої родини – теми, яких на початку експерименту вони уникали.

Особливо важливим результатом стало значне зниження рівня агресії у дітей з експериментальної групи (з 35% до 5%). Включення агресивних дій в

ігровий контекст здійснювалося таким чином, щоб надати цим діям нового, соціально прийнятного значення.

Проведений експеримент чітко продемонстрував, що застосування ігрових технологій у соціально-педагогічній роботі з дітьми-сиротами, які проживають в умовах школи-інтернату, позитивно впливає на рівень їхньої соціальної адаптації. Про це свідчать такі ключові показники, як зниження агресивності, зростання потреби у взаємодії та підвищення згуртованості групи. Крім того, ігрова діяльність конструктивно впливає на соціальну активність дітей-сиріт, роблячи їх більш відкритими та готовими до активної взаємодії та співпраці.

2.3. Проблеми та труднощі в роботі соціального педагога з дітьми-сиротами

Соціальна робота здійснюється в межах соціально-педагогічної служби закладу освіти та спрямована на ідентифікацію дітей, які потребують спеціально організованих форм підтримки. Ця підтримка полягає у наданні допомоги дітям різного віку в організації їхнього навчання, вільного часу, дозвілля, творчої та ігрової діяльності.

Соціально-педагогічний супровід учнів у навчально-виховному процесі в Україні спрямований на розв'язання таких проблем: труднощі в реалізації інтересів і потреб дитини-сироти та у встановленні її соціального статусу; проблеми соціальної адаптації та дезадаптації, пов'язані з труднощами засвоєння та пристосування до існуючих соціальних норм; проблеми соціальної інтеграції або дезінтеграції; складнощі у поєднанні потреб, інтересів і можливостей дитини з можливостями, потребами та інтересами інших людей, труднощі в розширенні соціальних зв'язків тощо; а також труднощі адаптації в

інтернатних закладах дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ми відокремлюємо наступні напрями соціально-педагогічного супроводу:

1. Пропаганда здорового способу життя та роз'яснення шкоди й наслідків вживання наркотиків, куріння, алкоголю.
2. Вивчення, діагностування та розв'язання конфліктів, проблем і складних життєвих ситуацій, що стосуються інтересів дитини-сироти, на ранніх етапах з метою запобігання серйозним наслідкам.
3. Виявлення запитів і потреб дітей-сиріт та розробка заходів підтримки із залученням фахівців відповідних організацій.
4. Ігрова діяльність як засіб адаптації дитини-сироти в навчальному закладі.
5. Індивідуальний супровід дитини-сироти, спрямований на подолання проблем пізнавальної, комунікативної діяльності, зокрема навчання за індивідуальними освітніми програмами та планами.

Згідно з вимогами норм міжнародного права, дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або не може більше в ньому залишатися, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

Суспільне значення соціальної педагогіки полягає в наданні допомоги людині, яка опинилася в складній життєвій ситуації, зокрема, допомозі дитині-сироті у її життєвому самовизначенні та становленні на шляху моральних відносин. Робота з дітьми-сиротами, які мають труднощі у поведінці, часто передбачає перевиховання, що є складним процесом як для педагога, так і для дитини. Важливо зацікавити дитину перспективою позитивних змін, вселити в неї віру, допомогти проаналізувати минулий досвід та уявити майбутнє.

Розгляньмо кожну з проблем та труднощів у роботі соціального педагога з дітьми-сиротами більш детально:

1. Емоційні та психологічні травми дітей

Діти-сироти часто несуть важкий багаж минулого, позначений глибокими емоційними ранами. Пережитий досвід втрати близьких людей, незалежно від обставин, є серйозним випробуванням для дитячої психіки, що може призводити до почуття покинутості, непевності та труднощів у формуванні здорових прив'язаностей. Наслідки нехтування та насильства, якщо вони мали місце в житті дитини, можуть завдати ще більшої шкоди, формуючи глибокі комплекси, недовіру до світу та спотворене сприйняття себе та інших. Ці травматичні переживання нерідко проявляються у вигляді тривожності, депресивних станів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а також ускладнюють здатність дитини довіряти та будувати здорові міжособистісні стосунки. Крім того, проблеми з ідентичністю є поширеним явищем серед дітей-сиріт, які можуть відчувати плутанину щодо свого походження, мати занижену самооцінку та труднощі у визначенні власного місця у світі.

2. Поведінкові проблеми

Емоційні травми часто знаходять свій вихід у різноманітних поведінкових проявах. Агресія та імпульсивність можуть бути як реакцією на пережитий біль та безсилля, так і способом привернути увагу дорослих, сигналізуючи про внутрішній дискомфорт. З іншого боку, замкнутість та соціальна ізоляція можуть бути захисною реакцією на попередній негативний досвід спілкування, виразом страху перед новими контактами та нездатності довіряти. У підлітковому віці підвищується ризик розвитку девіантної поведінки, включаючи правопорушення та вживання шкідливих речовин, що може бути пов'язано з відсутністю належного контролю та пошуком прийняття у асоціальних групах. Крім того, емоційні труднощі та нестабільність життєвого середовища часто призводять до проблем з навчанням, таких як зниження концентрації уваги, відсутність мотивації та, як наслідок, низька успішність.

3. Труднощі у встановленні контакту та довіри

Минулий негативний досвід часто формує у дітей-сиріт стійку недовіру до дорослих, особливо до тих, хто намагається їм допомогти. Вони можуть очікувати зради, відторгнення або повторення попередніх травматичних

ситуацій, що значно ускладнює налагодження позитивних стосунків із соціальним педагогом. Ускладнене налагодження стосунків проявляється у небажанні ділитися особистою інформацією, відстороненості, підозрілості та складнощам у прийнятті підтримки. Як наслідок, діти можуть чинити опір допомозі, відмовлятися від участі у запропонованих заходах, проявляти негативізм або навіть ворожість у відповідь на спроби соціального педагога встановити контакт та надати підтримку.

4. Організаційні та ресурсні обмеження

Ефективна робота соціального педагога з дітьми-сиротами часто ускладнюється низкою організаційних та ресурсних факторів. Перевантаженість соціальних педагогів є поширеною проблемою, коли один фахівець змушений опікуватися великою кількістю дітей з різними потребами, що фізично обмежує час та можливість для індивідуальної роботи з кожною дитиною. Недостатнє фінансування соціальних служб та інтернатних закладів може призводити до обмеженості ресурсів для забезпечення дітей-сиріт необхідними матеріалами, організації розвиваючих та корекційних заходів, а також залучення вузькопрофільних спеціалістів (психологів, психотерапевтів). Бюрократичні перешкоди, пов'язані з оформленням численних документів, узгодженням дій з різними службами та інстанціями, можуть забирати значну частину робочого часу соціального педагога, відволікаючи від безпосередньої роботи з дітьми-сиротами. Крім того, недостатня міжвідомча співпраця між закладами освіти, соціального захисту, охорони здоров'я та іншими організаціями, які працюють з дітьми-сиротами, може призводити до неузгодженості дій та неефективності надання комплексної допомоги.

5. Емоційне вигорання соціальних педагогів

Постійний емоційний контакт з дітьми-сиротами, які пережили травматичний досвід, високий рівень відповідальності за їхнє благополуччя, а також часто недостатня підтримка з боку адміністрації та колег можуть призводити до емоційного вигорання соціальних педагогів. Це проявляється у почутті втоми, апатії, цинізму, зниженні емпатії та професійної мотивації, що

негативно впливає як на особисте самопочуття фахівця, так і на якість надаваної ним допомоги дітям.

6. Недостатня кваліфікація та підготовка

Ефективна робота з дітьми-сиротами вимагає від соціального педагога глибоких знань та специфічних навичок у галузі дитячої психології, психотравматології, соціальної педагогіки, ювенального права та інших суміжних дисциплін. Однак, на практиці, фахівці не завжди мають достатній рівень кваліфікації та підготовки для роботи з цією складною категорією дітей, що може призводити до неефективних або навіть шкідливих втручань. Необхідність постійного самовдосконалення, участі у тренінгах та супервізіях є критично важливою для забезпечення якісної допомоги дітям-сиротам.

Розширене розуміння цих проблем та труднощів є необхідним для розробки ефективних стратегій підтримки соціальних педагогів та покращення якості соціально-педагогічної допомоги дітям-сиротам.

Висновки до другого розділу

У другому розділі досліджено напрями та специфіку соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в умовах закладу загальної середньої освіти на прикладі Турятського ліцею. Визначено, що діяльність соціального педагога є багаторівневою і включає діагностичну, аналітичну, конструктивну, виконавську, координаційну та рефлексивно-оцінну функції. Зазначено, що ефективна підтримка дітей-сиріт в освітньому середовищі має ґрунтуватися на індивідуальному підході, емоційній підтримці, партнерстві з родиною та педагогічним колективом.

У розділі проаналізовано форми, методи й технології соціально-педагогічної роботи, спрямовані на адаптацію, інтеграцію та розвиток життєвих компетентностей учнів-сиріт. Встановлено, що особливої уваги потребує

подолання труднощів, пов'язаних з емоційною нестабільністю, порушенням соціальних зв'язків, низькою навчальною мотивацією. Запропоновано інноваційну технологію соціально-педагогічної підтримки підлітків-сиріт, яка може слугувати ефективною моделлю у практиці роботи соціального педагога.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури щодо проблеми сирітства свідчить про його глобальний характер та постійне зростання. Сирітство є тяжкою травмою, яка глибоко впливає на подальший розвиток дитини. Діти-сироти потребують кваліфікованої допомоги педагогів, медиків, психологів та інших фахівців для подолання фізичних і психічних особливостей розвитку, а також соціальної підтримки.

Причини дитячого неблагополуччя є різноманітними. Різка зміна ціннісних орієнтацій у суспільстві, психологічна дезадаптація значної частини населення та зниження моральних норм негативно позначаються на соціалізації дітей і підлітків.

Зростання асоціальної поведінки серед дорослих стимулює аналогічні процеси в дитячому середовищі. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не маючи позитивного досвіду сімейного життя, часто не можуть створити здорову та повноцінну сім'ю в майбутньому.

Подолання цих труднощів можливе завдяки системі профілактичних заходів, спрямованих на корекцію, компенсацію, соціальну реабілітацію та адаптацію вихованців дитячих будинків. Цей комплекс заходів формує систему супроводу, яка розуміється як взаємодія між супроводжуючим та дитиною, спрямована на вирішення її життєвих проблем розвитку.

У рамках виховного процесу для дітей-сиріт створюється багатофункціональна система психолого-педагогічної та медико-соціальної підтримки й захисту їхніх прав. Процес соціалізації цієї категорії дітей передбачає вирішення трьох основних завдань: розвиток особистості та міжособистісного спілкування, підготовку до самостійного життя та професійну підготовку.

Досліджуючи соціалізацію дітей-сиріт підліткового віку у загальноосвітніх школах, важливо враховувати роль педагогічних підходів у

навчанні, вихованні та розвитку особистості дитини. Нами розглянуто низку педагогічних підходів, які забезпечують гармонійний та всебічний розвиток вихованців дитячих будинків і сприяють компенсації різних порушень та відхилень у всіх сферах розвитку особистості дитини-сироти.

На початковому етапі нашого дослідження ми провели діагностику соціальної адаптації дітей-сиріт підліткового віку, використовуючи карту спостереження Стотта та проективну методику "Неіснуюча тварина". Для оцінки ефективності застосування ігрових методик у процесі соціальної адаптації діагностику було проведено повторно.

У ході експериментальної роботи ми зафіксували позитивні зміни в поведінці дітей. Порівняння показників соціальної адаптації до та після впровадження ігрових методик виявило значне підвищення її рівня, що підтверджує ефективність розробленої нами програми.

Ігрова діяльність є ефективним засобом адаптації в загальноосвітніх закладах і може використовуватися не лише як виховний інструмент, але й як терапевтичний. Вона допомагає вирішувати життєві проблеми дитини, коригувати міжособистісні відносини, підтримувати її, відновлювати емоційну рівновагу та покращувати загальний стан.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Встановлено, що в умовах модернізації освіти соціально-педагогічна підтримка підлітків (СППП) набуває першочергового значення в роботі соціального педагога загальноосвітньої школи. Аналіз проблеми в педагогічній теорії та практиці підтвердив актуальність розробки та впровадження моделі й технології СППП у діяльність соціального педагога.

2. У процесі вивчення функціональної структури соціально-педагогічної діяльності виявлено характерні ознаки СППП, компоненти діяльності соціального педагога з СППП та розроблено зміст його діяльності, представлений етапами СППП.

3. У ході моделювання соціально-педагогічної діяльності визначено критерії ефективності СППП у роботі соціального педагога: соціальна

компетентність підлітків, рівень їхньої соціалізованості та професійна компетентність соціального педагога в наданні СППП.

4. Доведено високу ефективність розробленої моделі та технології соціально-педагогічної підтримки підлітків у діяльності соціального педагога, що дозволяє рекомендувати їх для впровадження в практику загальноосвітніх шкіл.

5. Результативність розробленої технології СППП у діяльності соціального педагога підтверджено вищим рівнем сформованості соціальної компетентності та соціалізованості підлітків, а також розвитком професійної компетентності соціальних педагогів в експериментальній групі порівняно з контрольною.

6. У результаті узагальнення та систематизації отриманих даних виявлено організаційно-педагогічні умови, що забезпечують ефективність реалізації СППП у діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи, та розроблено науково-методичні рекомендації для соціальних педагогів щодо надання соціально-педагогічної підтримки підліткам.

Отже, можна стверджувати, що мету дослідження досягнуто, поставлені завдання виконано, а гіпотезу підтверджено статистично значуще. Проте, проведене дослідження не вичерпує проблему соціально-педагогічної підтримки та профілактики (СППП). Подальшого вивчення потребують питання професійної підготовки соціальних педагогів до реалізації функцій СППП в освітніх закладах. Отримані результати свідчать про те, що проведені заходи, ймовірно, сприяли розширенню соціальних горизонтів дітей-сиріт, активізували їхню пізнавальну діяльність та заохотили до налагодження контактів з оточуючими. Підвищена соціальна активність є важливим чинником успішної соціалізації, оскільки сприяє розвитку комунікативних навичок, формуванню позитивних міжособистісних відносин та інтеграції дитини в суспільство. Зростання допитливості, зокрема, може вказувати на пробудження інтересу до навколишнього світу та прагнення до отримання нових знань, що є важливим для всебічного розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автомонов, П.П., Жогло, Л.В. 2018. Діти вулиці: проблеми та профілактика. Практична психологія та соціальна робота. №8. 2019.С. 22-26.
2. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2006. № 6. С. 40–45.
3. Волинець Л. Британська модель соціальної допомоги дітям. Соціальна робота та соціальна політика. 2020. № 1. С. 25–31. 96 с.
4. Горобець К. В. Аксіосфера права як філософсько-правова категорія. Актуальні проблеми держави і права. 2012. № 67. С. 178–186.
5. Градецька Н.М. Сім'я як суб'єкт запобігання злочинності неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.
6. До проблеми операційно-когнітивного компоненту готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи в центрах ранньої соціальної реабілітації. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.. Запоріжжя : КПУ, Вип. 8 (103), С. 195–200. Сташук, О. 2019.
7. Економічні та соціальні чинники освіти у виправних закладах кримінально-виконавчої системи України / О.Г. Гончаренко, Г.В. Кравчук. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2016. № 6. с 34-37
8. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 23 с.
9. Заверико Н.В. Соціальна педагогіка. Київ : Виддім «Слово», 2011. 240 с.

10. Замула С.Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 20 с.
11. Іванова Д. Г. Гуманістичні засади соціально-педагогічного консультування. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2016. № 1–2. С. 112–119.
12. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід : метод. посіб. авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. К. : А.П.Н.; 2002, 136 с.
13. Караман О.Л. Соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими : навч.-метод. посібник. Луганськ :Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2014. 378 с.
14. Михайлова І. Пробація щодо неповнолітніх як механізм запобігання злочинам неповнолітніх. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2014. № 5. С. 50–55.
15. Можайкіна О. С. Профілактика протиправної поведінки неповнолітніх: аналіз досвіду США та Великобританії. Економіка і право. 2011. № 16. С. 170–177.
16. Мурашкевич О.А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах. Луганськ :Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка», 2013. 202 с.
17. Албул І. Робота соціального педагога з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід Черкащини: матеріали III регіонального круглого столу (Умань, 28 вересня 2016 р.).
18. Вакуленко О.В. Соціальні проблеми неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом // Інформаційні матеріали для слухачів курсів підвищення кваліфікації працівників галузі Мінсім'ямолоді. Тези лекцій/ [за заг. Ред.. Черпанової Л.Г.]. К.: Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2004. Кн. 4. С. 79–90.

19. Виноградова О.В. Система сучасної соціальної роботи з дітьми зінвалідністю: традиції та інновації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ, 2020. Вип. 76. С. 29-33
20. Впровадження програми надання соціальних послуг сім'ям з дітьмираннього та дошкільного віку, які опинилися у складних життєвих обставинах: Методичні рекомендації. К.: «Р.К.Майстер-принт», 2008. 196 с.
21. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. К.: Громадська думка, 1993. 237 с.
22. Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / [заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової]. К.: Наук. світ, 2003. 117 с.
23. Іщенко І. Превентивна робота з дітьми: актуалізація питання та перспективи дослідження. Підприємництво, господарство і право. Вип. 6. 2017. С. 122–126. URL: <http://pgpjourn.kiev.ua/archive/2017/6/28.pdf>
24. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід різних категорій сімей. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
25. Клос Л.Є., Микитенко Н.О. Вступ до практичної соціальної роботи: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності “Соціальна робота” вищих навчальних закладів. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2005. 140 с.
26. Комарова Н.М., Пеша І.В. Методика здійснення соціального супроводу прийомних сімей // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2006. № 3 (15). С. 90–101.
27. Корчевська О.К., Романюк І.М. Ресоціалізація неповнолітніх, звільнених від покарання з випробуванням. URL: irbis-nbuv.gov.ua
28. Кривоконь Н. І. Поняття наснаження в аспекті психології соціальної роботи. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб.

наук.пр.Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2011. Т. XIII,ч. 3. С. 190–198.

29. Луценко Ю. А. Соціально дезадаптована поведінка неповнолітніх //Ювенальна юстиція і ювенальні суди в українському судочинстві.К.: Всеукр. Комітет Захисту дітей, ЮНІСЕФ, 2005. С. 108–111.

30. Пеша І. В. Модель соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах // Вісник Чернігівського національного університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 104.Т. 2. Чернігів: ЧНПУ, 2012. С. 50-54.

31. Пеша І. В. Обґрунтування напрямів та завдань молодіжної роботи нарівні територіальної громади. Інвестиції: практика та досвід. 2020. №19-20. С. 155–160.

32. Пеша І. Програма «Молодіжний працівник» як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики в Україні. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. Вип. 2(7). С.173-184.

33. Пеша І.В. Напрями реалізації регіональних програм підтримки сім'ї// Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.2010. № 3. С. 46– 55

34. Пеша І.В., Яблонська Т.М. Проблеми розвитку сім'ї в ракурсі державної сімейної політики // Особистість у кризових умовах тактичних ситуацій життя: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (28 лютого – 1 березня 2019 року, м. Суми)/ Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. Суми :Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. С.

35. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

36. Соляник М.Г. Технології соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Дис. ... канд. пед.наук: 13.00.05. Київ, 2015. 329 с.

37. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. А. Й. Капської. - Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 488 с. 97.
38. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В.Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М.Лактіонової. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
39. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.2. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К. : ОБНОВАКОМПАНІ, 2017. 352 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Перелік ігор, адаптованих для роботи з дітьми-сиротами:

1. Гра «Заплутанка»

Сприяння згуртованості групи та зміцненню відчуття спільності. Допомагає дітям відчувати себе частиною колективу, розвиває невербальну комунікацію та вміння діяти спільно для досягнення мети. Гра також може знижувати тривожність у нових групах, оскільки вимагає фізичної близькості в безпечному контексті.

Хід гри : За допомогою лічилки обирається ведучий, який тимчасово залишає приміщення. Решта дітей міцно беруться за руки, утворюючи коло. Не розриваючи рукостискання, вони починають обережно переплітатися, утворюючи складну фігуру. Коли утворилася "заплутанка", ведучий повертається і намагається розплутати коло, не роз'єднуючи рук дітей. Цей процес вимагає спостережливості, терпіння та розуміння просторових відносин.

2. Гра «Склея»

Зміцнення командного духу та взаємодопомоги. Розвиває довіру між членами команди, вміння координувати свої дії з діями інших, а також підтримувати один одного у складній ситуації. Гра вчить покладатися на інших і відчувати відповідальність за спільний результат. Для дітей-сиріт, які могли мати досвід нестабільності, це може сприяти формуванню відчуття надійності у відносинах.

Хід гри : Уся команда шикується в ряд на обмеженій поверхні (наприклад, колоді). Уявіть, що з обох боків від них – "прірва". Завдання кожного учасника – по черзі переміститися на протилежний кінець колоди таким чином, щоб той, хто стояв останнім на початку, опинився першим. При цьому команда повинна діяти злагоджено, підтримуючи рівновагу та допомагаючи один одному. Гра вимагає стратегічного мислення та вміння домовлятися.

3. Гра «Запитання сусіду»

Розвиток уважності та здатності до концентрації. Тренує слухову увагу, швидкість реакції та вміння переключатися між завданнями. Для дітей, які могли пережити травматичний досвід, ця гра може допомогти у розвитку здатності зосереджуватися на поточному моменті. Елемент з фантами додає ігрової мотивації та сприяє позитивній взаємодії.

- **Хід гри :**Учасники сідають у коло, а ведучий перебуває в центрі. Ведучий підходить до будь-якого гравця і ставить просте запитання. Однак відповідати на запитання повинен не той, до кого звернулися, а його сусід зліва. Якщо запитуваний відповідає сам, він віддає ведучому фант. Наприкінці гри зібрані фанти розігруються, що стимулює чесність та дотримання правил.

4. Гра «Ласкаві кроки»

Формування гуманістичних цінностей та доброзичливого ставлення. Заохочує дітей до прояву ніжності, уваги та позитивних емоцій у спілкуванні. Гра допомагає усвідомити силу позитивного слова та його вплив на відносини. Для дітей-сиріт, які могли відчувати дефіцит тепла та ласки, ця гра створює безпечне середовище для вираження позитивних почуттів.

Хід гри: З групи обираються двоє учасників, які стають один навпроти одного на відстані приблизно 10-12 кроків. Умова гри полягає в тому, що кожен крок вперед можна зробити лише після того, як буде сказано ласкаве слово своєму партнеру. Гра триває до тих пір, поки один з учасників не дійде до іншого.

5. Гра «Проведи сліпого»

Зміцнення довіри та згуртованості в колективі. Розвиває вміння чітко висловлювати свої думки та інструкції, а також довіряти іншим і покладатися на їхню допомогу. Для дітей-сиріт, які могли мати досвід зради або ненадійності, ця гра може стати важливим кроком у формуванні довірливих відносин. Успішне проведення "сліпого" зміцнює відчуття взаємної відповідальності та підтримки.

Хід гри: Кожна підгрупа обирає одного учасника, якому зав'язують очі ("сліпий"). За допомогою лише словесних команд, решта членів групи повинні провести свого "сліпого" від одного кінця кімнати до іншого, уникаючи зіткнення з перешкодами. Команди повинні бути точними, зрозумілими та добре скоординованими. Гра підкреслює важливість ефективної комунікації та взаємної довіри для досягнення спільної мети.

Ці ігри підкреслюють потенційний внесок у соціально-емоційний розвиток дітей-сиріт, сприяючи згуртованості, довірі, емпатії та розвитку комунікативних навичок.

6. Гра «День народження»

Зміцнення групової єдності, надання безпечного простору для вираження негативних емоцій та зняття розчарування. Ця гра сприяє розвитку емпатії, вчить дітей розуміти почуття інших та співпереживати. Процес "дарування" подарунків через жести та міміку стимулює невербальну комунікацію та творче мислення. Можливість "виправити" минулі образи створює умови для усвідомлення власної поведінки та її наслідків, а також навчає просити вибачення та прощати. Фантазування про майбутнє іменинника активізує позитивне мислення та формує оптимістичний погляд на життя. Для дітей-сиріт, які могли мати досвід емоційної нестабільності або складнощів у вираженні почуттів, ця гра може стати цінним інструментом для безпечного вивільнення емоцій та налагодження позитивних міжособистісних зв'язків.

Хід гри: Обирається "іменинник". Інші діти по черзі "дарують" йому уявні подарунки, використовуючи лише жести та міміку, без слів. Імениннику пропонується згадати, чи ображав він когось із групи, і якщо так, то символічно "виправити" це (наприклад, жестом вибачення). Потім дітям пропонується проявити фантазію та разом придумати позитивне майбутнє для іменинника, описуючи його словами або знову ж таки, використовуючи невербальні засоби.

Ігри та вправи на згуртування колективу

Групові методи роботи. Бесіди, групи підтримки

Групові методи роботи. Соціальні проекти та акції

**Шляхи оптимізації роботи соціального педагога
з дітьми-сиротами в закладах загальної середньої освіти
(пропозиції та рекомендації)**

Для найефективнішого навчання та виховання дітей-сиріт педагоги використовують різноманітні підходи. У педагогіці "підхід" об'єднує прийоми, методи та принципи, визначаючи загальну стратегію. На рівні світогляду застосовуються загальнонаукові (особистісно орієнтований, віковий, культурологічний, системний тощо) та приватно-наукові підходи.

Сучасний педагогічний підхід до соціалізації акцентує на інноваційних особистісно орієнтованих технологіях, які гармонійно поєднують зміст освіти, розвиток особистості та діяльність. Оцінювання в такому навчанні зосереджується не лише на знаннях, уміннях та навичках, а й на розвитку розумових якостей як особистісних надбань.

Сучасна українська педагогічна наука та практика також активно підтримують і впроваджують ці особистісно орієнтовані та креативні технології навчання, розглядаючи їх як важливий інструмент для формування компетентної, самостійної та творчої особистості учня. Розвиток критичного мислення, ініціативності та здатності до співпраці є ключовими завданнями сучасної української освіти.

Педагогіка активно сприяє соціальному формуванню особистості, використовуючи різноманітні підходи, методи та засоби для розв'язання соціальних проблем. До них належать особистісно орієнтований підхід, стимулювання мотивації, а також такі педагогічні інструменти, як переконання, заохочення, покарання, схвалення, привчання та використання різних видів діяльності (праця, народні традиції, мистецтво, гра, спорт).

Основною стратегією у пошуку нових педагогічних технологій є створення динамічного способу життя та відповідних соціальних середовищ,

що розвиваються. Цей підхід визначає допомогу підліткам як оптимізацію їхньої життєдіяльності шляхом формування сприятливих соціальних умов, у яких максимально розкриваються їхні творчі здібності та відбувається звільнення від стереотипів у сприйнятті інших і себе.

Якщо соціалізацію розуміти не як пасивне прийняття норм, а як активне їх освоєння, то соціальні проблеми підлітків часто виникають через їхню недостатню здатність пристосовуватися до змін у суспільстві та, що важливіше, через нерозвинену спроможність бути активними учасниками соціального життя. Вважається, що головним показником сформованої особистості є її вміння свідомо сприяти розвитку соціальних відносин.

Саме діяльність є ключем до переходу від роздумів і переживань до реалізації себе через конкретні дії. Підлітку необхідно навчитися:

- визначати життєві цінності та досягати відчутних результатів;
- розрізняти кінцеві цілі та проміжні засоби їх досягнення;
- усвідомлювати свої бажання та можливості, співвідносячи їх із соціальними вимогами;
- розуміти сутність соціальних відносин та поведінки;
- володіти різноманітними навичками спілкування в інтелектуальній, трудовій, дозвільній, міжстатевій та інших сферах.

Основна мета соціального навчання полягає у створенні сприятливих умов для самостійного особистісного самовизначення .

Пропозиції та рекомендації основних механізмів побудови розвивального соціального середовища в соціальному навчанні:

1. Створення духовної культури підліткового соціуму для дітей-сиріт:
 - а) Формування спільного відчуття причетності до особливої підліткової субкультури, що поєднує романтику та високу соціальну активність.
 - б) Виховання почуття приналежності до престижної громадської організації регіону.
 - с) Залучення до значущих життєвих цілей та цінностей.

d) Створення можливостей для обговорення питань самовизначення та сенсу життя серед однолітків, що сприяє усвідомленню власного "Я" та потенціалу.

2. Функціональне залучення дітей-сиріт до спільної діяльності:

a) Педагогічний колектив виступає як "колектив творців", що діє відповідно до прийнятих організаційних норм, ритуалів та атрибутики установи.

b) Педагоги формують свій загін та беруть активну участь у загальних заходах (конкурси, змаганнях) нарівні з іншими загонами.

3. Залучення учасників до високоорганізованої спільноти:

a) Розвивальне соціальне середовище характеризується вищим рівнем організованості порівняно зі звичайним середовищем проживання.

b) Організаційні норми, структура та процеси відрізняються чіткістю та впорядкованістю.

c) Колективні дії відбуваються у швидкому та злагодженому темпі.

d) Спостерігається високий рівень залученості кожної особистості до спільної діяльності.

4. Демократичне впровадження організаційного порядку в установі:

a) Організаційні норми та структура представляються не як директиви, а як багаторічні традиції, у створенні яких брали участь і самі вихованці.

b) Підкреслюється важливість та можливість подальшої участі дітей-сиріт у розвитку цих традицій.

5. Загальна просторово-організаційна структура колективних дій:

a) Загальноколективні заходи (спортивні змагання, конкурси, творчість, танці) проводяться у такий спосіб, щоб кожен вихованець був у "зоні видимості".

b) Діти сприймають себе та одне одного через призму спільної активності, що сприяє розвитку справжньої соціальності.

6. Соціальне, духовне та предметне збагачення діяльності:

а) Змістовна у соціальному та духовному плані, різноманітна у предметному відношенні діяльність освітнього закладу є ключовим елементом розвивального соціального середовища, визначаючи його спрямованість та якість.

б) Особлива увага приділяється трудовій діяльності, включаючи допомогу у відновленні та догляді за історичними пам'ятками, участь в екологічних акціях, допомогу літнім людям та інвалідам, а також самообслуговування.

7. Інтенсифікація інтелектуальних, емоційних і поведінкових компонентів спільної діяльності.

Колективні дії супроводжуються як вербальною активністю (скандування, вітання, пісні), так і сенсорною (ігри, танці). Заходи проводяться в інтенсивному темпі з обмеженим часом та ресурсами на підготовку. Публічна демонстрація результатів підвищує відповідальність та емоційну залученість учасників. Більшість подій організовуються у форматі змагань.

Емоційна насиченість, потреба в активізації інтелектуальних і творчих зусиль, значні енергетичні витрати сприяють максимальному залученню кожного вихованця до спільної діяльності, запобігають виникненню непродуктивних підліткових зібрань та створюють відчуття насиченого й корисного життя.

Саме такі педагогічні підходи забезпечують високий рівень мотивації до успіху, розкриття творчого потенціалу особистості, актуалізацію її позитивних рис та створюють простір для позитивного самоствердження.